

Mia Crnič, Janez Peter Grom, Alenka Fikfak

CENTRALNI PROSTOR OBČINSKEGA SREDIŠČA: raziskovanje kazalnikov grajenega prostora v manjših naseljih

THE CENTRAL AREA OF A MUNICIPAL CENTRE: A Study on the Indicators of the Built Environment in Small Settlements

UDK:

711.2(082)

1.01 Izvirni znanstveni članek

IZVLEČEK

Občinska središča se medsebojno razlikujejo po velikosti, funkcijah, gostoti in strukturi prebivalstva, možnosti zaposlitve in vlogi (SPRS, 2004). Manjših naselij s središčnim pomenom, ki so hkrati tudi občinska središča, je danes v Sloveniji 119. Večina manjših občin se je v zadnjih letih spoprijemala z zamislami o novih vrtcih, osnovnih šolah, športnih dvoranah. Svojemu centru, jedru skupnosti, pa niso pripisali velikega pomena.

V raziskavi, ki je predstavljena v tem prispevku, smo se spraševali o urejenosti centralnih prostorov manjših naselij središčnega pomena (občinskih središč) oziroma o stopnji razvitosti centralnega prostora teh naselij z vidika kazalnikov grajenega prostora. Za razliko od vsakršnega javnega prostora (trg, park, ulica, nabrežje itd.) je centralni prostor občinskega središča prepoznavna točka kraja, ga opredeljuje in kaže njegovo identiteto.

Kot osnovo za raziskovanje opredeljenega problema smo uporabili podatke in rezultate iz že izvedenih urbanistično-arhitekturnih delavnic na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani. S pomočjo opredeljenega sistema kazalnikov grajenega prostora smo raziskovali stopnjo razvitosti centralnega prostora kot tudi podali osnovne usmeritve za razvoj in urejanje tega prostora.

KLJUČNE BESEDE

občinsko središče, manjša naselja, centralni prostor, kazalniki, stopnja razvitosti, Slovenija

ABSTRACT

Municipal centres differentiate by size, function, population density and population structure, access to employment and role (SPRS, 2004). Today in Slovenia, there are 119 small settlements with central significance, which are also municipal centres. In recent years, the majority of younger municipalities has addressed the need for new kindergartens, primary schools and sports halls. However, they failed to address their own centres, i.e. the community cores.

In the study presented in this paper, we addressed the organisation of central areas of small(er) settlements with central significance (municipal centres) and/or the development stage of the central area of these settlements in relation to the indicators of the built environment. In contrast to any public space (square, park, street, river bank etc.), the central area of a municipal centre is the recognisable site which defines the place and shows its identity.

The study basis was the data and the results from previous urban design and architectural workshops carried out at the Faculty of Architecture of the University of Ljubljana. By using a defined system of indicators of the built environment, we studied the stage of development of the central areas and proposed some basic guidelines for development and organisation of these areas.

KEY-WORDS

municipal centre, small settlements, central area, indicators, stage of development, Slovenia

UVODNIK
EDITORIAL
ČLANEK
ARTICLE

RAZPRAVA
DISCUSSION
RECENZIJA
REVIEW
PROJEKT
PROJECT
DELAVNICA
WORKSHOP
NATEČAJ

COMPETITION
PREDSTAVITEV
PRESENTATION

1. UVOD

Značilnost slovenskega prostora je veliko število majhnih in razpršenih naselij, saj je nekaj več kot dva milijona ljudi razporejenih po 6000 naselij (Ravbar, 1998, str. 310). Razlogi za nesorazmerja med številom naselij in prebivalcev glede na površino države so predvsem v neenakomerni razporeditvi in gostoti prebivalstva, oblikovanosti površja, zgodovinskem razvoju in upravno-politični delitvi ozemlja v zgodovini (Vrišer, 1998, str. 308). Znotraj številnih naselij so se oblikovali kraji s širšim družbenim, gospodarskim, upravnim in drugim pomenom, ki so tako ali drugače vplivali na svoje gravitacijsko zaledje. S svojimi funkcijami so bližnjemu prebivalstvu nudili osnovne in najpomembnejše dejavnosti in tako je še danes. Takšni kraji so imeli vlogo centralnih oziroma središčnih naselij. Omrežje centralnih (središčnih) naselij se je razvijalo postopoma in oblikovalo podobno kot omrežja drugod po Evropi (Benkovič Krašovec, 2006, str. 11). Družbeni in gospodarski razvoj, predvsem pa politične spremembe so v preteklosti vplivali na dokaj pogoste spremembe notranje upravne razdelitve slovenskega ozemlja (Piry, Orožen Adamič, 1998, str. 31). Na rezultat politično-upravne (tudi prostorske) razdrobljenosti, kakršna danes oblikuje slovenski prostor, pa je vplivala predvsem politika policentrične ureditve Slovenije, ki bi naj omogočila skladen in enakomeren prostorski razvoj (leta 1974 sprejeta ustava SFRJ ter leta 1986 sprejet drugi planski dokument republike – Dolgoročni plan SRS) (Drozg, 2005, str. 150).

Politika policentrizma, osamosvojitve Slovenije in notranja upravna razdelitev so po letu 1994 pripeljale do nastanka številnih občin. Danes jih je skupno 212 (Medmrežje 1), med katerimi nekatere nimajo niti 5000 prebivalcev (po podatkih iz leta 2007 je bilo manj kot 5000 prebivalcev ugotovljenih v 110 občinah; prav tam). Število občin je pogojilo nastanek številnih občinskih središč, ki se medsebojno razlikujejo po številu prebivalcev, površini, gravitacijskem zaledju, funkcijah, dejavnostih in podobno. Prav tako je njihov nastanek vplival tudi na preobrazbo številnih podeželskih naselij, ki so čez noč postala občinska središča. Nekatera med njimi še danes, poleg osnovnih oskrbnih funkcij, ne premorejo dejavnosti, ki bi bogatilo kulturo bivanja z ureditvami, primernimi za središčna naselja (vizualna prepoznavnost javnega prostora). Pri tem velja izpostaviti, da so občine v večini izredno majhne in občinska središča niso glavni oskrbovalni centri (delovna mesta, trg ipd.), kar bo v prihodnje povzročilo nekoliko zmede v udejanjanju trajnostnih načel prostorskega razvoja (Lisec, Prosen, 2008, str. 770). Problematika urejanja (oziroma neurejanja) občinskih središč se poleg osnovnih kriterijev dotakne tudi dileme, kako in koliko se strukturiranost prostora pravzaprav kaže v urejanju naselij, oziroma ali gre zgolj za analitične ugotovitve (Drozg, 2002, str. 20). Ali konkretnije, ali se lahko vsa občinska središča, ki so razpredena po celotnem slovenskem okolju, urejajo z istimi (tako urbanističnimi kot arhitekturnimi) merili (prav tam). Oblikovanost slovenskega prostora se kaže in snuje znotraj izoblikovanih arhitekturnih krajin, ki vsaka zase kaže svoje značilnosti. Temu je prav tako treba prilagoditi urejanje manjših občinskih središč, ki glede na pojavnost v prostoru povzemajo glavne značilnosti krajine, kamor spadajo (Gabrijelčič, 2005, str. 9). Prav tako se ne smejo zanemariti raznolikosti občinskih središč glede na delež urbanih in ruralnih sestavin, glede na stopnjo ohranjenosti stavbne in naselbinske dediščine ter vloge posameznega središča v urbanem sistemu (Gabrijelčič, Fikfak, Čok, 2004, str. 17–25).

1.1 Manjša naselja s središčnim pomenom in občinska središča

predmet obravnavane raziskave je stanje slovenskega prostora oziroma stanje manjših občinskih središč. Problematika analize je že na samem začetku zadela ob izraz »manjše«, ki ne nudi konkretnih določil. Občinska središča se medsebojno razlikujejo po velikosti, funkcijah, gostoti in strukturi prebivalstva, možnosti zaposlitve in vlogi (SPRS, 2004), pri čemer se nabor posameznih vsebin veča z velikostjo in pomembnostjo občinskega središča. Opredelitev »manjših« središč je težka in sama po sebi ne predstavlja merila, po katerem bi lahko opredelili njihovo velikost in pomen. Prav tako pojem »manjše« ne izvzema ali pogojuje pomena podeželsko, urbano, ruralno ali turistično (Fikfak, 2009, str. 24). Torej je pri opredelitvi pojma »manjša občinska središča« temeljnega pomena odnos središčnega naselja do svojega gravitacijskega zaledja ter tudi odnos do sosednjih občinskih središč, ki tako ali drugače vplivajo nanj ali se z njim dopolnjujejo. Po Ravbarju (2000, str. 101) imajo lokalna in občinska središča nalogo, da z osnovno oskrbo pokrivajo splošne potrebe prebivalstva v socialnem, kulturnem in gospodarskem pogledu. Običajno so to večja naselja, ki imajo obsežnejše gravitacijsko zaledje, ki obsega 3000–5000 prebivalcev ter bolj diferencirane dejavnosti od krajevnih središč najnižje ravni (prav tam).

Glede na izpostavljene merljive kazalnike in merila Zavodnik Lamovškova idr. (2008) kot majhna in srednje velika mesta v Sloveniji opredelijo 93 naselij. Vsa so hkrati tudi občinska središča. Glede na pomen središčnosti po Ravbarju (2000) in po zgoraj opisani členitvi na občine lahko sklepamo, da je manjših naselij s središčnim pomenom, ki so hkrati tudi občinska središča, danes 119. In prav v teh naseljih že vizualno lahko ocenimo pomanjkanje ureditev, primanjkljaj družbenih prostorov, prepoznavnosti »centra«, trga, javnega prostora, namenjenega širši lokalni skupnosti, in podobno. Večina občin (največkrat z lokacijami v občinskem središču) se je v zadnjih letih spoprijemala z zamislivi o novih vrtcih, osnovnih šolah, športnih dvoranah. Svojemu centru, jedru skupnosti, pa niso pripisali velikega pomena. Pri ureditvah so se omejili na sodobna krožišča, parkiranje, uporabo dotrajanih objektov, z razvrstitvijo dejavnosti po naključnem, lastniško omejenem redu. Zaznavamo torej pomanjkanje jasne, sodobne arhitekturne in urbanistične ureditve, ki bi bila primerna za občinsko središče.

V letu 2012 sta bila preko Zbornice za arhitekturo in prostor razpisana dva natečaja, ki sta obravnavala problematiko urejanja tovrstnih občinskih središč, in sicer za občinski središči Vodice in Dobrova - Polhov Gradec. V natečajnem gradivu za Izbiro strokovno najprimernejše rešitve za urbanistično-arhitekturno ureditev centrov naselij Dobrova in Polhov Gradec (Arhitekturni atelje Riko Gantar idr., 2012, str. 3) lahko preberemo naslednjo utemeljitev potrebe po opredelitvi posebnih kriterijev in meril za urejanje tovrstnih naselij:

Z natečajem želimo vzpostaviti novo prelomnico, od katere naprej bi se v bodoče kraja razvijala z opredeljenim prostorskim in vsebinskim ciljem. Z OPN, ki je v pripravi, tečejo dejavnosti, ki bodo omogočile legalno podlago zastavljenim ciljem, natečaj pa mora omogočiti oprijemljive in natančno določene rešitve za dosegajo cilja: sodobne bivalne razmere in ponovno vzpostavitev pogojev za socialni razvoj v smislu »vse, kar imajo veliki«, v

primernem merilu in primernem številu s premislekom o smiselnosti ter ob upoštevanju že navzoče identitete grajenega prostora in značajskih vrednot prostora, ki jih tvori širša vsebina (običaji, duhovne vrednote, izročila ...).

V natečajni nalogi za Javni, odprti, dvostopenjski, anonimni natečaj, idejni za urbanistično zasnovo območja ter projektni za arhitekturno rešitev Kopitarjevega centra za izbiro strokovno najprimernejše rešitve za občinsko središče v Vodichah, pa so želje po razvoju skupnega centralnega prostora – »prazen prostor v središču Vodice omogoča premišljeno in celovito ureditev, skladno z našimi potrebami« (Šuštar, 2012, str. 4) – že bolj jasno opredeljene:

Območje središča Vodice naj se uredi kot celota, vključno z dobrimi infrastrukturnimi rešitvami. Prometna ureditev okoli cerkve trenutno ni ustrežna, saj onemogoča pretočnost in varnost pešcev in voznikov med naseljem pod cerkvijo in med središčem. Središče samo naj bi bilo dobro dostopno iz vseh smeri.

Od arhitekturnega natečaja pričakujemo, da bomo z vaše strani na podlagi pojasnil in usmeritev natečajne naloge pridobili vrhunske rešitve, ki bodo hkrati življenjske in ekonomične pri sami izgradnji kot tudi pri kasnejši uporabi objekta. Pričakujemo, da bo izbrana natečajna rešitev za Kopitarjev center v Vodichah razpoznavna v širšem prostoru in bo v ponos tako občanom in Občini Vodice kot širši v regiji.

Preglednica 1: Podatki o izbranih urbanistično-arhitekturnih delavnicah, ki so spadajo s problemom urejanja manjših občinskih središč oz. središčnih naselij.

IME DELAVNICE	LETO IZVEDBE	MENTORJI [1]	ŠTUDENTJE [2]	ŠTEVILO DELOVNIH SKUPIN [3]	SODELUJOČI [4]	ORGANIZATOR	NAROČNIK	DATUM IN KRAJ IZVEDBE	MERILLO OBRABNAVE	GLAVNI VSEBINSKI POUČINEK
DELAVNICA ZAVRČ (Zelenik et al., 2003)	2003	prof. mag. Peter Gabrijelčič, doc. dr. Alenka Fikfak	Miha Zelenik, Živa Bobnar, Nina Žargi, Jelena Maksimovič, Gregor Redensek, Katarina Rustja, Benjamin Baničič, Alenka Uršič	1	Mestna občina Ptuj; Stanislav Napast; Gašper Mrak	Občina Zavrč, UL, Fakulteta za arhitekturo	Občina Zavrč	2003, Zavrč	M 1 : 100 M 1 : 250 M 1 : 500	Širitev naselja s stanovanjsko zazidavo
GORIŠKA BRDA – VRT SLOVENIJE (Ilko et al., 2006)	2005/2006	prof. mag. Peter Gabrijelčič, doc. dr. Alenka Fikfak	4. letnik v štud. letu 2005/2006 pri predmetu Rurizem in ruralna arhitektura	1	Občina Brda, župan Franc Mužič	UL, Fakulteta za arhitekturo	-	2005/2006, Brda	M 1 : 200 M 1 : 500 M 1 : 1000	razvoj novih dejavnosti v centralnem naselju revitalizacija opuštene vasi
KRAJINSKA ZASNOVA VRBJE IN PREDLOG POSAMEZNIH MOŽNIH REŠITEV V OBMOCJU (Suhadolc et al., 2006)	2006	prof. mag. Peter Gabrijelčič, doc. dr. Alenka Fikfak	Janez P. Grom, Andrej Grabar, Aleš Benet, Matjaž Suhadolc	1	-	Občina Nazarje, UL, Fakulteta za arhitekturo	Občina Ljubno	2006, Ljubno ob Savinji	M 1 : 250 M 1 : 500	programska preveritev obrečnega prostora
UREDITEV OBMOCJA ZA REKREACIJO, ŠPORT IN MLADINO «LAZE» (Suhadolc et al., 2007)	2007	prof. mag. Peter Gabrijelčič, doc. dr. Alenka Fikfak	Janez P. Grom, Tina Marc, Matjaž Suhadolc	1	-	Občina Nazarje, UL, Fakulteta za arhitekturo	Občina Nazarje	2007, Nazarje	M 1 : 250 M 1 : 500	idejna zasnova območja
UREDITEV JEDRA NASELJA STRAŽA V KONTEKSTU RAZVOJA CELOTNE OBČINE (Zavodnik Lamovšek et al., 2011)	2011	doc. dr. Alenka Fikfak	Urša Kalčič, Katja Dmrovšek, Sanja Kašaj, Urška Weiss	3	UL, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: doc. dr. Alma Zavodnik Lamovšek, viš. pred. mag. Mojca Foški; UL, Biotehniška fakulteta: prof. dr. Davorin Gazvoda	Občina Straža, UL, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo	Občina Straža	2011, Straža	M 1 : 500 M 1 : 2500 M 1 : 5000	ureditve jedra naselja
USTVARJANJE SODOBNIH TRŠKIH JEDER V OBČINI MUTA (Demšar et al., 2012)	2011/2012	doc. dr. Alenka Fikfak, Janez P. Grom	Jelena Civičič, Tjaša Barič, Andrej Demšar, Grega Valenčič, Marta Čadež, Taja Škrban, Jure Mihevc, Petra Črtalič, Aleš Dolencec	2	UL, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: doc. dr. Alma Zavodnik Lamovšek, viš. pred. mag. Mojca Foški, asist. Gašper Mrak, prof. dr. Andrej Pogačnik, pred. mag. Aleš Golja	Občina Muta, UL, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo	Občina Muta	2011/2012, Muta	M 1 : 200 M 1 : 500 M 1 : 1000 M 1 : 5000	ureditve trških jeder
OSREDINJENJE KRAJA BREZOVICA (Fikfak et al., 2013)	2012/2013	doc. dr. Alenka Fikfak, Janez P. Grom	Tanja Sajovic, Lina Skrinjar, Ana Simčič, Maša Širca, Tjaša Plavec, Maja Omerzel, Sandra Stare	3	UL, Fakulteta za arhitekturo: doc. dr. Ilka Čerpes, asist. Aleksander Vujović, Nejc Černigoj; UL, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: doc. dr. Alma Zavodnik Lamovšek, viš. pred. mag. Mojca Foški, asist. Gašper Mrak	Občina Brezovica, UL, Fakulteta za arhitekturo	Občina Brezovica	2012/2013, Brezovica	M 1 : 200 M 1 : 500 M 1 : 1000 M 1 : 5000	oblikovanje novega jedra občinskega središča

[1] Mentorji skupine, katere rezultati so uporabljeni v raziskavi, opisani v nadaljevanju.

[2] Sodelujoči študentje v mentorski skupini, ki je poimenovana v točki [1].

[3] Sodelujoči študentje UL, Fakultete za arhitekturo v mentorski skupini, poimenovani v točki [1].

[4] Vse ostale sodelujoče mentorske skupine in drugi udeleženci na delavnici.

2. RAZISKOVANJE PROBLEMATIKE MANJŠIH OBČINSKIH SREDIŠČ V OKVIRU URBANISTIČNO-ARHITEKTURNIH DELAVNIC

V nadaljevanju so opisane izkušnje pri delu na urbanistično-arhitekturnih delavnicah na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani kot del raziskovanja spremeljivosti poselitve slovenskega prostora, predvsem notranje grajene strukture manjših naselij središčnega pomena. Pomembno je, da prepoznavamo urbanistične delavnice kot obliko raziskovalnega dela, preko katerega aktivno spremljamo trende preoblikovanja prostorskih teženj. V raziskavi, ki je predstavljena v tem prispevku, smo se spraševali o urejenosti centralnih prostorov manjših naselij središčnega pomena oziroma o stopnji razvitosti centralnega prostora manjših središčnih naselij z vidika kazalnikov grajenega prostora.

Kot osnovo za raziskovanje opredeljenega problema smo uporabili metode dela, podatke in rezultate na že izvedenih urbanistično-arhitekturnih delavnicah (preglednica 1).

2.1 Metoda dela

izbor metodološkega pristopa je odvisen od vsakokratne izpostavljene tematike urbanistične, arhitekturne ali planerske delavnice ter od ostalih sodelujočih strok. Pri izvajanju urbanističnih in arhitekturnih delavnic v okviru UL Fakultete za arhitekturo uporabljamo predvsem interdisciplinarni pristop k študiju (IPŠ; vir: Medmrežje 2), ki temelji na projektnem delu z iskanjem in raziskovanjem možnih raznolikih variant in rešitev konkretnih problemov v prostoru. Namen organiziranja delavnice je, da združuje raz-

lična znanja, izkušnje in videnja strokovne problematike in tako ob izrazito kritičnem odnosu do izpostavljenih problemov udeležencem v procesu dela omogoča razvoj lastne strokovne osebnosti. V podrobnejšem metodološkem pristopu je v procesu izvedbe delavnice uporabljenih šest korakov, ki niso strogo ločeni, temveč se prepletajo čez vsebinske faze izvedbe dela: terensko delo, predavanja vabljenih strokovnjakov, zbiranje in vrednotenje podatkov, izdelava variant in rešitev, izdelava sinteznega predloga in predstavitev rezultatov. Cilj procesa dela na delavnicah pa je tudi vpeljava raziskovalnega pristopa razmišljanja in razčlenjevanja vsebin. Kot poseben del metodološkega pristopa uporabljamo vključevanje različnih lokalnih javnosti, z razgovori s prebivalci na terenu in predstavniki javnih institucij ter gospodarstva ter s pomočjo več javnih predstavitev delnih rezultatov kot tudi zaključkov delavnic.

Urbanistične, arhitekturne, krajinske in planerske delavnice so usmerjene v iskanje razvojnih konceptov za kakovostno urejanje prostora (grajenega in naravnega). Teme, ki so predstavljale izziv dela na delavnicah in so skupne izbranim izvedenim primerom (preglednica 2) kot tudi raziskavi, predstavljene v tem prispevku, so bile naslednje:

- prehajanje ruralnega prostora v urbanega kot posledica funkcijskega razvoja centralnih naselij, poizkus načrtnega razvoja urbanih elementov,
- strukturne spremembe grajenega prostora, ki vplivajo na razvoj vseh naselij, posebej naselij središčnega pomena (občinska središča),
- prenova grajenega okolja, stavbnega fonda, vnos manjkajočih centralnih dejavnosti, zgostitev grajenega prostora namesto ekstenzivnega širjenja,
- prometna preureditev v povezavi z rekreacijo in turizmom kot elementa vnašanja prostočasnih dejavnosti in spodbujanja sonaravnih dejavnosti in
- razvoj turizma v širši krajini z namenom spodbujanja uravnoveženega razvoja v zaledju večjih naselij (povezovanje z agrarno krajino).

3. RAZISKOVANJE CENTRALNEGA PROSTORA MANJŠIH OBČINSKIH SREDIŠČ

Slovenski avtorji, ki so se ukvarjali s centralnimi naselji (Kokole, 1971; Vrišer, 1988, 1990), so se pri svojem delu večinoma oprli na opremljenost naselij z izbranimi dejavnostmi (vrednotenje na podlagi upravnega,

Preglednica 2: Metoda dela na delavnicah.

DELAVNICA	VRSTA DELAVNICE (arhitekturna, urbanistična, planerska)	PROGRAMSKA IZHODIŠČA (investitor, javni interes, lokalno okolje)	METODA DELA						STOPNJA OBDELAVE (konceptualna zasnova, urbanistična zasnova, arhitekturna zasnova, zasnova javnih odprtih/zelenih površin)	SODELOVANJE (transparentnost delavnice)
			terensko delo	predavanja vabljenih strokovnjakov	zbiranje in vrednotenje podatkov	izdelava variant in rešitev	izdelava sinteznega predloga	predstavitev rezultatov		
DELAVNICA ZAVRČ	urbanistično-arhitekturna	ново območje s stanovanjsko zazidavo							idejna zasnova ureditve območja, idejna zasnova arhitekture	občina, fakulteta
GORIŠKA BRDA – VRT SLOVENIJE	urbanistično-arhitekturna	umestitev novih dejavnosti v prostor							idejna zasnova ureditve območja, idejna zasnova arhitekture	fakulteta
KRAJINSKA ZASNOVA VRBJE IN PREDLOG POSAMEZNIH MOŽNIH REŠITEV V OBMOČJU	planerska, preveritev programskih izhodišč	umestitev novih prostočasnih, športnih in javnih dejavnosti v prostor							konceptualna zasnova odprtih javnih površin	občina, fakulteta, javnost
UREDITEV OBMOČJA ZA REKREACIJO, ŠPORT IN MLADINO »LAZE«	urbanistično-arhitekturna	preureditev območja v turistično športne namene							idejna zasnova območja, idejna zasnova arhitekture	občina, fakulteta, javnost
UREDITEV JEDRA NASELJA STRAŽA V KONTEKSTU RAZVOJA CELOTNE OBČINE	urbanistično-arhitekturna, planerska	razvoj širšega prostora, preveritev ureditev središča naselja							idejna zasnova ureditve območja	občina, fakulteta, javnost
USTVARJANJE SODOBNIH TRŠKIH JEDER V OBČINI MUTA	urbanistično-arhitekturna, planerska	razvoj širšega prostora, preveritev ureditev središča naselja							idejna zasnova ureditve območja, idejna zasnova arhitekture	občina, fakulteta, javnost
OSREDINJENJE KRAJA BREZOVICA	urbanistično-arhitekturna, planerska	razvoj širšega prostora, preveritev in oblikovanje novega središča naselja							idejna zasnova ureditve območja, idejna zasnova arhitekture	občina, fakulteta, javnost

 izvedena faza v metodi dela

 neizvedena faza v metodi dela

oskrbnega in prometnega načela), podatke o tem pa so črpali iz različnih virov (Ravbar idr., 2000, str. 81). Centralni prostor občinskega središča lahko določajo že oblikovani trgi ali drugi odprti javni prostori v naselju, a vsak trg ali odprt javni prostor ni centralni prostor naselja. Dešman (2008, str. 1) opredeljuje javni prostor kot prostor ali območje, ki je dostopno vsem. Po vsebini je javni prostor mesto, kjer se odvija naše javno življenje in tudi vsaka oblika urbanosti. Je osnovni »material« mesta in skupnosti in kot tak pogoj za socialno in družbeno dimenzijo bivanja. Trg, kot vrsta odprtega javnega prostora, je »oblikovan javni prostor, ki ni večji od zazidalnega bloka, lociran na ključnih točkah družbenega dogajanja; obkrožajo ga pomembne stavbe, navadno je tlakovan in omogoča pasivno rekreacijo« (Rebernik idr., 2008, str. 44). Z razliko od vsakršnega javnega prostora (trg, park, ulica, nabrežje itd.) je centralni prostor nekega občinskega središča prepoznavna točka kraja, ga opredeljuje in kaže njegovo identiteto. S svojo zasnovo, ureditvijo, naborom urbane opreme, programom in podobno kaže pomen centralnosti. Ni zgolj točka odprtega/zaprtega javnega prostora, ampak se z mrežo funkcij in simbolov navezuje na celoten kraj in z njim dopolnjuje. Vsak centralni prostor glede na lokacijo potrebuje svojo identiteto, za prebivalstvo zanimive vsebine ter navezavo in povezavo s celotnim centralnim krajem.

Centralni prostor v občinskih središčih oz. naseljih, ki so predmet te raziskave, je bil opredeljen glede na terensko delo, analize in razgovore s prebivalci v okviru izvajanja delavnic (območja OPPN za centralno območje v teh naseljih niso opredeljeni; preglednici 3 in 4).

3.1 Opredelitev kazalnikov stopnje razvitosti centralnega prostora manjših središčnih naselij z vidika značilnosti grajenega prostora

za razvoj centralnega prostora središčnega naselja je zelo pomembna prisotnost raznolikosti dejavnosti, kar omogoča razvoj in življenje v odprtem prostoru. Po Ravbarju (2000, str. 101) imajo ta središča šolske in športno-igralne kapacitete, osnovno socialno-zdravstveno opremo ter zadovoljive trgovinske in služnostne kapacitete. Prednosti mešanega razvoja dejavnosti (Walton idr., 2007, str. 39) so številne (v nadaljevanju prilagojene za raven obravnave manjših občinskih središč):

- za uporabnika boljši dostop do raznolikosti dejavnosti,
- delovna mobilnost je zmanjšana zaradi možnosti zaposlitve na lokalnem nivoju,
- večje možnosti za socialne interakcije,
- oblikovanje in prepletanje različnih socialno-družbenih lokalnih skupnosti,

Preglednica 3: Podatki o obravnavanem prostoru v okviru delavnice.

DELAVNICA	OBČINA	OBČINSKO SREDIŠČE	STOPNJA SREDIŠČNEGA NASELJA / OPREMLJENOST SREDIŠČA [1]	MAKROREGIJA / MEZOREGIJA [2]	SREDIŠČE MAKROREGIJE / SREDIŠČE MEZOREGIJE (stopnja središča [1])	ŠTEVILO PREBIVALCEV OBČINE (povprečna starost) [3]	ŠTEVILO PREBIVALCEV OBČINSKEGA SREDIŠČA (povprečna starost) [3]	ODDALJENOST SREDIŠČA OD REGIJSKEGA SREDIŠČA	TIP RAZVOJNE REGIJE V SLOVENIJI [4]	TIPOLOGIJA URBANO- RURALNIH ZNAČILNOSTI PO ESPON [5]	OBMOČJE OBRAVNAVE NA DELAVNICI	
											Ruralno	Urbano
DELAVNICA ZAVRČ	Zavrč	Zavrč	druga stopnja / podpovprečna	Pomurje / Spodnje Podravje	Ptuj (4)	1661 (39,0)	80 (41,9)	19 km, 26 minut	OMR	NuNč	x	
GORIŠKA BRDA – VRT SLOVENIJE	Brda	Dobrovo	druga stopnja / povprečna	Severna Primorska / Goriška	Nova Gorica (5)	5761 (43,8)	351 (45,7)	18 km, 22 minut	FUA	NuNč	x	
KRAJINSKA ZASNOVA VRBJE IN PREDLOG POSAMEZNIH MOŽNIH REŠITEV V OBMOČJU	Ljubno	Ljubno ob Savinji	druga stopnja / povprečna	Savinjska Slovenija / Zgornjesavinjsko-Šaleška	Velenje (4)	2666 (41,5)	1094 (42,7)	29 km, 35 minut	OMR	NuNč	x	
UREDITEV OBMOČJA ZA REKREACIJO, ŠPORT IN MLADINO »LAZE«	Nazarje	Nazarje	druga stopnja / povprečna	Savinjska Slovenija / Zgornjesavinjsko-Šaleška	Velenje (4)	2604 (41,4)	880 (43,1)	18 km, 24 minut	OMR	NuVč	x	
UREDITEV JEDRA NASELJA STRAŽA V KONTEKSTU RAZVOJA CELOTNE OBČINE	Straža	Straža	druga stopnja / povprečna	Jugovzhodna Slovenija / Srednja Dolenjska	Novo mesto (5)	2858 (40,7)	1994 (40,8)	9 km, 11 minut	FUA	VuNč	x	
USTVARJANJE SODOBNIH TRŠKIH JEDER V OBČINI MUTA	Muta	Muta	druga stopnja / podpovprečna	Podravje / Mariborska (Srednje Podravje)	Maribor (6)	3488 (41,4)	2291 (41,8)	48 km, 49 minut	FUA	VuNč	x	
OSREDINJENJE KRAJA BREZOVICA	Brezovica	Brezovica	-	Osrednja Slovenija / Ljubljanska	Ljubljana (7)	11382 (39,6)	2918 (39,2)	9 km, 14 minut	MEGA	VuVč	x	x

[1] Vrišer, I. (2001).

[2] Plut, D. (1999).

[3] SI-STAT podatkovni portal.

[4] Zavodnik Lamovšek, A. (2007).

MEGA – metropolitanska območja rasti; FUA – funkcionalna urbana območja; RO – ruralna območja; OMR – območja z omejenimi možnostmi razvoja.

[5] ESPON 3.1 (2006).

Urbano-ruralna tipologija – temelji na gostoti prebivalstva, klasifikaciji FUA (funkcionalnih urbanih območij) in rabi zemljišč. VuVč – visoka stopnja urbanega vpliva – visoka stopnja človekovega poseganja; VuNč – visoka stopnja urbanega vpliva – nizka stopnja človekovega poseganja; NuVč – nizka stopnja urbanega vpliva – visoka stopnja človekovega poseganja; NuNč – nizka stopnja urbanega vpliva – nizka stopnja človekovega poseganja.

- vizualna pestrost oblikovanja različnih stavbnih nizov v odvisnosti do programov,
- večji občutek varnosti uličnega prostora (posredni nadzor prostora s pomočjo drobnih programov in vsebin, ki sooblikujejo javni odprti prostor),
- večja energetska učinkovitost in učinkovitejša izraba prostora in zgradb,
- ustvarjanje boljšega bivalnega okolja in izboljšanje bivalne kulture ter uporabe skupnih zunanjih prostorov,
- ustvarjanje urbane (urbano-ruralne) vitalnosti in življenja na ulici in
- povečanje sposobnosti preživetja raznolikih dejavnosti in podpora razvoju malih podjetij.

Sistem kazalnikov, preko katerih ocenjujemo pomen in stopnjo razvoja centralnih prostorov v manjših občinskih središčih, je bil nastavljen s pomočjo elementov, opredeljenih v: Urban Design Compendium 1 (Walton idr., 2007), Urbanistično načrtovanje: raba prostora, tipologija stanovanjske gradnje, promet, parcelacija (Čerpes idr., 2008) in Kriteriji za trajnostno načrtovanje in gradnjo območij z visoko gostoto poselitve (Mladenovič, 2012). Izpostavili smo številne kazalnike (več kot 50), ki so razvrščeni v 14 skupin, razčlenjenih na štiri področja (grajeni prostor, naravni prostor, druž-

beno-socialni prostor in ekonomsko-gospodarski prostor). S tem sistemom smo hkrati želeli opozoriti na elemente, ki vplivajo na kakovost bivanja teh centralnih prostorov, ter tudi ovrednotiti njihovo trenutno stanje in s tem dokazati zanemarjeno upravljanje z odprtim prostorom v naseljih, kjer je to ključnega pomena za strateško pomemben in usmerjen razvoj. V tem prispevku smo se omejili na predstavitev pomena zaznavanja grajenega prostora z vidika zasnove in oblikovanja (preglednica 5).

V nadaljevanju je predstavljen sistem za Oceno stopnje razvitosti centralnega prostora manjših središnih naselij z vidika kazalnikov grajenega prostora (preglednica 5), ki je preverjen na primerih naselij iz dela na delavnica (preglednica 6). Izbrana so bila samo naselja, kjer smo na delavnica obravnavali in razvijali problem urejanja centralnega prostora občinskega središča. Zato tudi v ta del nista več vključeni delavnici Zavrč in Nazarje, saj je bila vsebina dela povsem druga – usmeritve za nove posege v prostor, ki so zunaj centralnega območja občinskega središča.

Ob tem je pomembno poudariti, da se večina kazalnikov nanaša na opis značilnosti grajenega prostora (npr. identiteta območja, raznolikost rabe) in opredelitev pomanjkljivosti oziroma razumevanje njihove neštevilčne vrednosti. Vrednotenje je bilo opredeljeno s tremi kategorijami, katerih vrednost, izražena kot »izrazito prisoten element na območju centralne-

Preglednica 4: Podatki o centralnem prostoru manjšega občinskega središča oz. naselja s središčnim pomenom.

DELAVNICA	OBČINA	OBČINSKO SREDIŠČE	ŠTEVILO NASELJU v občini [1]	POVRŠINA OBČINE v km ²	ZASNOVA centralnega prostora občinskega središča	DEJAVNOSTI centralnega prostora občinskega središča	OPREDELITEV namenske rabe centralnega prostora občinskega središča [2]
DELAVNICA ZAVRČ	Zavrč	Zavrč	9	19,3 km ²	opredeljen centralni del naselja / razložena poselitve krajine	občinska uprava, društvo, kmetijska zadruga, trgovina, raziskovalna dejavnost	območje opredeljeno kot območje stanovanj – naselje Goričak; del kot območje kmetijskih zemljišč
GORIŠKA BRDA – VRT SLOVENIJE	Brda	Dobrovo	45	72 km ²	jasno opredeljen centralni del naselja / križišče poti	občinska uprava, zdravstveni dom, pošta, gostišče, osnovna šola, banka, lekarna, (frizer, železnica, slaščičarna)	območja centralnih dejavnosti, območja stanovanj, opredeljene EUP, OPPN za ureditev središča ni posebej opredeljen
KRAJINSKA ZASNOVA VRBE IN PREDLOG POSAMEZNIH MOŽNIH REŠITEV V OBMOČJU	Ljubno	Ljubno ob Savinji	9	78,9 km ²	jasno opredeljen trški in ulični centralni prostor naselja / križanje poti	1. os – klub, obrt, hotel, km. zadruga, trgovina, gostišče, frizerstvo 2. os – pekarna, km. turizem, občinska uprava, klub, osn. šola, okrepevalnica	območje mešane rabe, območje urbanih središč; OPPN za ureditev središča ni posebej opredeljen
UREDITEV OBMOČJA ZA REKREACIJO, ŠPORT IN MLADINO »LAZE«	Nazarje	Nazarje	15	43,4 km ²	centralni del naselja ni opredeljen / dejavnosti so razpršene po celotnem naselju	občinska uprava, pošta, banka, trgovine, poslovno obrtna cona	<ul style="list-style-type: none"> - območje obstoječih poslovno stanovanjskih dejavnosti, - območje predvidenih novih poslovno storitvenih in stanovanjskih dejavnosti, - območje stanovanjske dejavnosti in - območje storitvenih dejavnosti; OPPN za ureditev središča je opredeljen
UREDITEV JEDRA NASELJA STRAŽA V KONTEKSTU RAZVOJA CELOTNE OBČINE	Straža	Straža	11	28,5 km ²	centralni del naselja zaznaven / razširitev ulice, problem križišča cest	občinska uprava, pošta, trgovina, banka, obrt, (računalništvo)	območje centralnih dejavnosti, OPPN za ureditev središča ni posebej opredeljen
USTVARJANJE SODOBNIH TRŠKIH JEDER V OBČINI MUTA	Muta	Muta	6	39 km ²	jasno opredeljen centralni del naselja / razširitev ulice, trški prostor	občinska uprava, muzej, banka, trgovina, društvo, obrt, (frizer, fotograf, gradbeništvo, veterina)	opredeljeno kot ureditveno območje naselja (kot celota)
OSREDINJENJE KRAJA BREZOVICA	Brezovica	Brezovica	16	30 km ²	ni opredeljen centralni del naselja / dejavnosti ob glavni cesti	ob Tržaški cesti so razloženo nanizane številne dejavnosti	označena kot območja centralnih dejavnosti, ki pa ne sovpadajo z vsemi naštetimi vsebinami; OPPN za ureditev središča ni posebej opredeljen

[1] SI-STAT podatkovni portal. <http://pxweb.stat.si/pxweb/dialog/statfile2.asp> (dostopno januar 2012).

[2] Prostorski informacijski sistem občin (PISO) oz. spletni GIS (dostopno april 2013).

Preglednica 5: Opredelitev kazalnikov grajenega prostora za oceno stopnje razvitosti centralnega prostora v manjših občinskih središčih.

		KAZALNIK	VIR, NAČIN PRIDOBITVE PODATKA	ELEMENT OPAZOVANJA	USMERITEV ZA RAZVOJ, ki izhaja iz pomena kazalnika	
GRAJENI PROSTOR	ZASNOVA	I. MEŠANA RABA PROSTORA	Identiteta območja	GIS iObčina, PISO, Geoportal ARSO, E-prostor, Geopedija; terenski ogled, DKN, TTN, ortofoto	objekt dominanta	programska dominanta kot del centralnega območja
			Raznolikost rabe		centralno območje, 250 m maks. razdalja	organizacija osi mešane rabe objektov
			Mešane oblike, raba in uporabniki		hierarhija naselja v radiju 4–5 km	opredelitev centralnosti naselja
			Centralna območja, križanje poti		centralno območje, hierarhija cest	glavna cesta del centralnega območja
		Robovi	velikost in lokacija objektov v naselju	hierarhija velikosti v odnosu do rabe, programa		
		II. GOSTOTA, DEJAVNOSTI IN OBLIKA	Gostota in dejavnosti	GIS iObčina, PISO, SURS; terenski ogled, DKN	gostota prebivalcev in uporabnikov prostora	več socialnih interakcij, razvoj skupnosti in kulturne vitalnosti
			Gostota in oblika		stopnja ohranjenosti izvirne zasnove	preoblikovanje slabo izkoriščenih območij
			Gostota in prostor centralnega območja		prebivalci, ki so del centralnega prostora	gostoto centralnega prostora zagotavljajo prebivalci naselja
			Gostota in čas		zgoščanje gradnje uličnega prostora	umik parkiranja v zaledje in zgoščanje gradnje – ustvarjanje središča
		III. PROMET, DOSTOPNOST IN MOBILNOST	Javni promet in učinkovitost sistema	GIS iObčina, PISO, GIS DARS; terenski ogled, DKN, ortofoto	peš oddaljenost, 250 m maks. razdalja	organizacija infrastrukturnih vozlišč na robu centralnega prostora, ena ali več točk
			Površine, namenjene prometni infrastrukturi		parkirišča, ceste, dostopnost, dovozi	parkirišča v zaledju objektov ustvarjanja centralnega prostora; ceste(-a) na obrobju središča
			Gibanje in mobilnost, pešci, kolesarji		infrastrukturni koridorji (ceste, poti, kolesarji, pešpoti ...); prečkanje območja	zagotavljanje dobrih pogojev za hojo in kolesarjenje v okviru območja, umirjanje motornega prometa
	Omejitve za uporabo avtomobila		spreminjanje potovalnih navad prebivalcev		priprava in izvajanje mobilnostnih načrtov	
	IV. ZAZIDAVA	Bruto površina območja	GIS iObčina, PISO, SURS; terenski ogled, ortofoto, DKN	celotna površina obravnavanega centralnega območja	omejitev območja na površine z objekti, ki z eno stranico ustvarjajo / vplivajo na centralno območje	
		Faktor izrabe zemljišča		FIZ (bruto) 1,0–1,2 središče (mestno)	ustvarjanje središčnosti – razmerje, ki naj omogoča udobnost, uporabnost in vzdržni odnos do okolja	
		Stopnja zazidanosti		delež pozidanih površin	ustvarjanje hierarhije v prostoru: javni / poljavni / polzasebni / zasebni prostor	
		Delež prostih površin		razmerja odprtega prostora	načrtovanje nezazidanih površin oz. odprtih prostorov (parki, zelenice ...)	
		Parcelacija		dimenzioniranje in oblikovanje parcel	upoštevanje nagiba terena, nosilnosti tal, reliefne razgibanosti, stopnje osončenosti	
	V. STAVBE	Kakovost oblikovanja in gradnje	GIS iObčina, PISO, E-prostor; terenski ogled, DKN, TTN, ortofoto	stavbna tipologija	skladnost stavbne tipologije z okoliškimi objekti centralnega območja	
		Pestrost ponudbe		število in delež posameznih tipologij objektov, javnega prostora	glede na tradicionalne in sodobne arhitekturne tipologije, kulturno krajino	
		Fleksibilno oblikovanje in visoki prostorski standardi		obstoječe in načrtovane tipologije objektov, javnega prostora	vnos tehnoloških inovacij	
	VI. PRE NOVA	Ponovna uporaba površin	GIS SITULA, GIS iObčina, PISO; terenski ogled, DKN, TTN, ortofoto	obnavljanje površin	delež ponovno uporabljenih površin	
		Prenova objektov		historična vrednost, št. kulturnih spomenikov in prenovljenih objektov	načrtovanje vzdrževanja objektov in gradnikov identitete območja	
	VII. VIZUALNE ZNAČILNOSTI	Dominante	Geoportal ARSO, Geopedija; terenski ogled, TTN, ortofoto	hierarhija v prostoru	ustvarjanje prepoznavnosti in identitete prostora, orientacija v prostoru	
		Mejniki, dominante		omejitve v prostoru	ustvarjanje mreže pešpoti kot povezave centralnega prostora z drugimi; sekvence	
		Odprti prostor in krajina		razgibanost terena, naravne vrednote, ekološki potenciali ...	upoštevanje potencialov, ki jih ponuja lokacija	
		Žariščne točke		križišča, krožišča, pešpoti, parkirišča, postajališča ... kritična vozlišča, organizacija prireditev ...	pomembne točke dostopa v centralni prostor in iz njega; »pozdrav« obiskovalcu, vstop kot krajinski mejnik	

Legenda kratice:

GIS iObčina je spletni geografski informacijski sistem, ki služi iskanju, pregledovanju, analizi količin elementov, merjenju razdalj in površin vseh vrst in tipov informacij v prostoru. Pridobljeno 21. 1. 2011 (in posodobljeno 15. 3. 2013) s spletne strani: <http://info.iobcina.si/iobcina3/>
GIS SITULA – spletna verzija GisKD, Registra nepremične kulturne dediščine (informativne narave). Pridobljeno 21. 1. 2011 (in posodobljeno 15. 3. 2013) s spletne strani: giskd.situla.org/
PISO – Prostorski informacijski sistem občin, ki vsebuje podatke, ki so javne narave. Pridobljeno 10. 1. 2011 (in posodobljeno 15. 3. 2013) s spletne strani: <http://info.iobcina.si/iobcina3/>
SURS – Statistični urad Republike Slovenije je glavni izvajalec in povezovalac dela na področju državne statistike. Pridobljeno 30. 4. 2011 (in posodobljeno 15. 3. 2013) s spletne strani: <http://www.stat.si/>

Geoportal ARSO je namenjen brskanju, iskanju in prenosu metapodatkov. Metapodatki se nanašajo na sloje, ki so v pristojnosti ARSO (Agencije Republike Slovenije za okolje). Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: gis.arso.gov.si/
E-prostor: PROSTOR je spletni portal, namenjen izboljšanju dostopnosti geografskih, geodetskih in drugih prostorskih informacij v Sloveniji. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: prostor.gov.si/
Geopedija je interaktivni spletni atlas in zemljevid Slovenije s prostorskimi informacijami. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: www.geopedia.si/
DKN – digitalni katastrski načrt.
TTN – temeljni topografski načrt.

Preglednica 6: Ocena stopnje razvitosti centralnega prostora manjših središčnih naselij z vidika kazalnikov graje-nega prostora na primerih občinskih središč, ki so bila vključena v delo na urbanistično-arhitekturnih delavnicah.

		KAZALNIK	DOBROVO [A]	STRAŽA [B]	LJUBNO OB SAVINJI [C]	MUTA [D]	BREZOVICA [E]		
GRAJENI PROSTOR	ZASNOVA	I. MEŠANA RABA PROSTORA	Identiteta območja [1]			+			
			Raznolikost rabe [2]						
			Mešane oblike, raba in uporabniki [3]						
			Centralna območja, križanje poti [4]	-	-	-	-		
			Robovi [5]	+		+	-		
		II. GOSTOTA, DEJAVNOSTI IN OBLIKA	Gostota in dejavnosti		-			-	
			Gostota in oblika						
			Gostota in prostor centralnega območja	-	-	+	-	-	
			Gostota in čas	-	-	+	-	-	
		III. PROMET, DOSTOPNOST IN MOBILNOST	Javni promet in učinkovitost sistema	-	-	-	-	-	
			Površine, namenjene prometni infrastrukturi	-	-	-	-	-	
			Gibanje in mobilnost, pešci, kolesarji	-	-	-	-	-	
			Omejitve za uporabo avtomobila	-	-	-	-	+	
		OBLIKOVANJE	IV. ZAZIDAVA	Bruto površina območja	+	-	+	+	
				Faktor izrabe zemljišča	-	-		-	
	Stopnja zazidanosti			-	-		-		
	Delež prostih površin			-	-		-		
	Parcelacija			+	+	+	+		
	V. STAVBE		Kakovost oblikovanja in gradnje	-	-	-	-	-	
			Pestrost ponudbe	-	-	-	-	-	
			Fleksibilno oblikovanje in visoki prostorski standardi	-	-	-	-	-	
	VI. PRENOVA		Ponovna uporaba površin		-			+	
			Prenova objektov		-		-		
	VII. VIZUALNE ZNAČILNOSTI		Dominante		-	+		- , +	
			Mejniki, dominante	+	-			-	
			Odpri prostor in krajina	-	-	+	-	-	
		Žariščne točke	-	-	-	-	-		
	ocena centralnega območja / STOPNJA RAZVITOSTI			50 %	45 %	35 %	45 %	40 %	

 Izrazito prisoten element na območju centralnega prostora

 Prisoten element na območju centralnega prostora

 Ni prisoten element na območju centralnega prostora

+ pozitivni vidik elementa

- negativni vidik elementa

brez označbe (odsotnost elementa oz. element nima posebnega vpliva)

Viri delavnic:

[A] Goriška brda – vrt Slovenije

[B] Krajinska zasnova Vrbje in predlog posameznih možnih rešitev v območju

[C] Ureditev jedra naselja Straža v kontekstu razvoja celotne občine

[D] Ustvarjanje sodobnih tržkih jeder v Občini Muta

[E] Osredinjenje kraja Brezovica

ga prostora«, pomeni, da določen kazalnik močno vpliva na zaznavanje centralnega prostora, lahko pa ima negativen ali pozitiven vidik (označba v preglednici s + ali -). Odsotnost kazalnika, ki je opredeljena kot »ni prisoten element na območju centralnega prostora«, je prav tako dodatno ovrednotena kot negativen ali pozitiven vidik (označba v preglednici s + ali -). Določitev vsake višje stopnje razvitosti kazalnika je bila ovrednotena z eno točko več. Na ta način smo izhajali iz predpostavke, da je za oceno razvitosti centralnega območja potrebno razumevanje vseh kazalnikov grajenega prostora, pri čemer je način razmišljanja opredeljevanja odvisen od poznavanja prostora kot tudi vključevanja vpliva vrednosti ostalih kazalnikov (naravni prostor, družbeno-socialni prostor in ekonomsko-gospodarski prostor) na grajeni prostor.

V nadaljevanju je prikazan način razmišljanja in opredelitve na eni podskupini kazalnikov, in sicer na primeru mešane rabe prostora, kot aplikacija na izbrane primere naselij iz delavnic.

3.1.1 Mešana raba prostora

[1] **Identiteta območja:** ali se identiteta naselja odraža v centralnem območju v določeni dejavnosti, elementu in ali je element identitete naselja v širšem okolju prepoznan kot del centralnega območja naselja; npr. za naselje Dobrovo sta značilni dve prostorski identiteti – grad in vinska klet, ki pa nista del območja centra naselja. Torej ima naselje prepoznano širšo identiteto, vendar ta ni del območja centralnega prostora.

[2] **Raznolikost rabe:** raznolikost v prostoru lahko vnaša konfliktna situacije, hkrati pa omogoča preplet dejavnosti, namenjenih različnim uporabnikom. Združevanje primarnih dejavnosti podpira večjo raznolikost vsebin in objektov (trgovine, zabava, prosti čas ...). Združevanje raznolikih vsebin omogoča in spodbuja nastanek mestnosti. Za umeščanje raznolikih rab lahko sledimo oblikovanju notranjih ulic nakupovalnih centrov, kjer se raznolike vsebine organizirajo na način, da so postavljene tako, da se osredotoči tok pešcev z razdaljo do 250 metrov narazen (Walton idr., 2007, str. 40). V vseh središčnih naseljih, ki smo jih raziskovali, so prisotne raznolike rabe, vendar so te pri vseh vsebinsko pomanjkljive. Ideja ustvarjanja poti, ki bi po dolžini prepletala prostor, je prisotna v vseh, vendar se zaradi »nezanimivosti« in nerazpoznavnosti rab pretok ne vzpostavi. To lahko opazimo npr. v Muti, kjer prvo točko ustvarja območje ob »sobotni ekotrznici« in se na drugi točki zaključuje z znamenjem. Razdalja med obema elementoma je 237 metrov. V primeru naselja Dobrovo sta krajni točki slaščičarna in trgovina (to se podaljša v osi do gradu). Razdalja pa je 225 metrov (oziroma do gradu 400 metrov).

[3] **Mešane oblike, raba in uporabniki:** značilnosti mešane rabe (vsebin in programov objektov in ne opredelitve po namenski rabi površin) se razlikujejo od naselja do naselja, vendar večina sloni na hierarhiji ureditve: centralno območje, prehodna območja in zunanji rob naselja. Kot središča – centralne kraje lahko opredelimo vplivna območja, ki predstavljajo navezanost prebivalcev na določeno centralno naselje (ki pa v prostoru ne predstavlja vedno manjšega središčnega naselja oz. občinskega središča). Glede na različen značaj storitvenih dejavnosti vloga vseh centralnih krajev

ni enaka, temveč je mogoče med njimi razlikovati več hierarhičnih stopenj, odvisno od njihove opremljenosti in raznovrstnosti storitvenih dejavnosti. Obstajajo tudi določene zakonitosti v razmestitvi in hierarhiji oskrbnih krajev, zakonitosti o razdaljah med središči in zakonitosti o njihovi velikosti in številu prebivalcev (Waugh, 1990); središče najnižje stopnje naj bi obvladovale ozemlje v radiju 4–5 km. Manjša naselja s središčnim pomenom, ki so hkrati tudi občinska središča, so večinoma druge ali tretje stopnje središčnosti s povprečno ali podpovprečno oskrbo (preglednica 3; Vrišer, 1998). Na izraznost geometričnega vzorca pa imata vpliv razgibanost terena in geografski položaj v prostoru. Pri opazovanju naselja Muta smo ugotavljali, da ima specifično lego na ravninski terasi, ki pokriva območje širnega hribovitega zaledja. V sosedstvu z naselji Radlje ob Dravi, Vuzenica, Dravograd pa smo ugotavljali, da zgornja trditev o obvladovanju ozemlja drži, vendar je v tem kontekstu za pomen povezanosti lokalnega prebivalstva s središčnim naseljem to dejansko podpovprečno opremljeno z oskrbnimi dejavnostmi.

[4] **Centralna območja, križanje poti:** koncentracije dejavnosti se pojavljajo ob glavnih povezovalnih cestah, na križanju poti ipd. Ti centri se razlikujejo po velikosti, so odvisni od lokacije, značilnosti cestnega omrežja, gostote in velikosti zaledja. Za območja z mešano rabo je priporočljivo, da se nahajajo na križišču poti ali vzdolž glavnega gibanja poti v prostoru. To hkrati krepi identiteto naselja, zagotavlja uspešen razvoj dejavnosti in opredeljuje smiselno lociranost prometnih površin in dejavnosti (parkirišča, avtobusna ali železniška postaja ipd. Eno temeljnih postavk znotraj ideje o vnovični humanizaciji bivalnega okolja, predstavlja oživiljanje tistih ambientov urbanega prostora, v katerih je prepoznavna kontinuiteta človekove dejavnosti, na osnovi katere se je razvila specifična značilnost posameznega prostora – kulturna krajina. Na primeru Ljubnega so to zlasti prostori, vezani na tradicijo pridobitne dejavnosti, ki v danem prostoru sovpadajo z ožjim območjem toka reke Savinje ter njenim sotočjem z Ljubnico. Zaradi nevarnosti pred poplavami so Ljubno gradili na višjih legah med Savinjo in njenim levim pritokom Ljubnico, rečni breg pa so večinoma nepozidan koristili za potrebe splavarstva in obrti

[5] **Robovi:** vprašanje zadeva pojem oblike objektov, gostote izgrajenega in uporabe javnih površin (parkiranje ipd.), še posebej, ko v prostor vstavljamo nove velike kubusne posege, ki jih želimo merilu naselja prilagoditi (trgovski centri, obrtne, industrijske cone, športne dvorane ipd.). Pred samim vprašanjem umestitve v prostor je pomembno ugotoviti, ali je bila nujnost po tovrstnih organiziranih posegih za merilo naselja potrebna in primerna, pa tudi, kako vpliva na socialno-ekonomske spremembe lokalne skupnosti kot tudi v smislu vizualne spremembe in reorganizacije centralnega območja središčnega naselja. Za manjša središčna naselja so tovrstni posegi funkcionalno, vizualno in strukturno v nasprotju z drobnim merilom naselja in njegovim centralnim območjem. Ta kazalnik zadeva še posebej aktualne umestitve trgovskih objektov širom po Sloveniji in vprašanje njihove integracije v prostor naselja ali ločenosti na izpostavljen, vendar funkcionalno bolj operativen rob naselja (omogočena širitev površin). Kot primer navajamo naselje Brezovica, ki ima v naselju in na obrobju že obstoječe tovrstne posege, npr. Špan, Imag kamini ... – vpliv na vizualno podobo naselja in prevladovanje dejavnosti nad dejavnostmi, ki so za opredelitev centralnega območja naselja pomembne.

4. REZULTATI

V tem delu podajamo splošne ugotovitve na podlagi raziskovanja razvitosti centralnega prostora manjših središčnih naselij z vidika kazalnikov grajenega prostora. Raziskava je bila v prvem planu osredotočena na prikaz pomanjkljivega zavedanja o pomenu urejenosti teh območij. V raziskovanju telega pojava (sistem kazalnikov grajenega prostora) še niso vključene odločitve o razvoju določenega naselja – strnjena ali razpršena zasnova oz. kombinacija obojega kot sožitje v obliki trajnostno zasnovane urbano-ruralne kompozicije. Zato smo se na številčne opredelitve omejili samo v tistih primerih, kjer kazalnik ne vpliva na nasprotovanje eni ali drugi obliki zasnove. Izjema je kazalnik Faktor izrabe zemljišča (FZI), saj razmišljanje v celotni raziskavi sloni na zamisli, da je za dobro organizacijo centralnih prostorov v manjših središčnih naseljih jasno, da je en centralni prostor najpomembnejši in je kljub možni vzpostavitvi večjega števila manjših centralnih prostorov (primer Brezovica, razpršeni koncept zasnove) pomembna hierarhija med temi prostori, ki nedvomno določa en prostor kot prevladujoči prostor v sistemu razpršene zasnove.

V raziskovanje teh kazalnikov smo vključili občinska središča iz zelo raznolikih kulturnih krajin Slovenije, ki imajo navidezno različne podobe. Vendar je prav ta raziskava dokazala, da so – ne glede na lego v prostoru, število prebivalcev ter oddaljenost od malih in srednje velikih mest – sicer velike razlike med temi naselji na ravni ocene stopnje razvitosti centralnih prostorov minimalne (med 35 in 50 %). Na podlagi tega lahko ugotovimo, da je zavedanje o pomenu centralnih prostorov za razvoj teh malih občinskih središč prisotno, stopnja njihove urejenosti in razvitosti pa nizka (večina kazalnikov ima predznak -).

Veliko oviro pri delu – iskanju opredelitve kazalnikov grajenega prostora za oceno stopnje razvitosti – predstavlja predvsem opredelitev vrednosti »kaj merimo«, ki v primeru raziskovanja kazalnikov grajenega prostora pomeni »element opazovanja«, saj smo ugotavljali, da je pri tem raziskovanju ključnega pomena poznavanje prostora in urbanističnih podatkov; številčni podatki, kot so število prebivalcev, velikost naselja, površin, velikost občine, oddaljenost od večjega središča, imajo zgolj posreden vpliv na razumevanje pomena razvitosti centralnega območja.

5. ZAKLJUČEK

Zato bodo – ne glede na vzpostavitev sistema regij, ukinjanje manjših občin, pomena krajevnih skupnosti ipd. – imela ta naselja v prostorskem razvoju vedno določeno stopnjo središčnosti, saj se je, kot pravi Benkovič Krašovec (2006), omrežje centralnih (središčnih) naselij razvijalo postopoma. Zato tudi v prihodnosti ne bo pomembno, ali bodo ta naselja nosilci središčnosti v prostoru Slovenije kot »občinska« središča ali katera koli druga oblika. To je izhodišče za druge, ekonomsko usmerjene raziskave. Od tega pa so odvisne razvojne/preobrazbene možnosti centralnih območij teh naselij, ki imajo poseben pomen in vplivajo tudi na kakovost bivanja, življenja prebivalcev.

LITERATURA IN VIRI

- Arhitekturni atelje Riko Gantar, Gantar, R., Zbornica za arhitekturo in prostor Slovenije (ZAPS) (2012). Javni, odprti, anonimni, enostopenjski, urbanistični natečaj za izbiro strokovno najprimernejše rešitve za urbanistično ureditev naselij Dobrova in Polhov Gradec. Pridobljeno 20. 10. 2012 s spletne strani: www.zaps.si
- Benkovič Krašovec, M. (2006). Centralna naselja na podeželju v Sloveniji. Geografski obzornik: časopis za geografsko vzgojo in izobraževanje, letn. 53, 3, str. 10–18.
- Čerpes, I., Blejec, G., Koželj, J. (2008). Urbanistično načrtovanje: raba prostora, tipologija stanovanjske gradnje, promet, parcelacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Demšar, A., Valenčič, G., Čivčič, J., Barič, T., Čadež, M., Škraban, T., Dolenc, A., Mihevc, J., Četralič, P., Saudi, L. (2012). Ustvarjanje sodobnih trških jeder v občini Muta. V: Foški, M. (ur.). Urbanistično-planerska delavnica Muta 2011/2012 (str. 48–75). Muta: Občina Muta. Dostopno tudi 20. 4. 2013 na spletni strani: <http://drugg.fgg.uni-lj.si/4125/>
- Dešman, M. (2008). Javni prostor. AB, letn. 38, 177/178, str. 1–3, 85–87.
- Drozg, V. (2002). Poselitvena območja in diferencirana merila za urejanje naselij. V: Ažman Momirski, L. (ur.), Fikfak, A. (ur.). Oblike prostorskega načrtovanja : od mestnega načrta do urejanja naselij (str. 20–23). Publikacija Mednarodnega posveta Oblike prostorskega načrtovanja: od mestnega načrta do urejanja naselij. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo.
- Drozg, V. (2005). Koncepti policentrične ureditve Slovenije. Dela [Elektronski vir] / Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Pridobljeno 20. 10. 2012 s spletne strani: http://www.ff.uni-lj.si/geo/Publikacije/Dela/dela_24.htm
- ESPON 3.1 (2006). ESPON Atlas. Mapping the structure of the European territory. Bonn: Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung. Pridobljeno s spletne strani: <http://www.espon.eu/main/>
- Fikfak, A. (2009). Urbanizirano podeželje – manjša neagrarna naselja. AR, 1, str. 22–31.
- Fikfak, A., Grom, J. P., Simčič, A., Cirkvenič, T., Širca, M., Omerzel, M., Plavec, T., Stare, S., Skrinjar, L., Sajovic, T., Čadež, M., Dolenc, A., Dolenc, D., Škraban, T., Kaludjerovič, D., Traunšek, K. (2013). Osredinjenje kraja Brezovica – gradniki prostora. Urbanistično-arhitekturna delavnica. Arhiv: Fikfak, A.
- Gabrijelčič, P. (2005). Urejanje manjših naselij glede na stopnjo urbanosti. AR, 1, str. 8–13.
- Gabrijelčič, P., Fikfak, A., Čok, G. (2004). Urejanje podeželskih naselij: naselja brez središčnega pomena. Raziskovalna naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Ičko, M., Gramc, M., Vagaja, T., Zanoškar, M., Vukotič, J., Kuralt, M., Mrak, A., Hadraova, P., Šediva, M., Bombač, O., Jakšič, P., Starc, K., Štrovs, N., Vaclavkova, L., Štrumbelj, B., Pečenko, P., Markelj, J., Grohar, J., Gosak, N., Mihelčič, S., Vidic, A. (2006). Goriška brda: vrt Slovenije. Naloge domačih in tujih študentov pri predmetu Rurizem in ruralna arhitektura. Arhiv: Fikfak, A.
- Kokole, V. (1971). Centralni kraji v SR Sloveniji. Problemi njihovega omrežja in njihovih gravitacijskih območij. Geografski zbornik, 12, str. 5–133.
- Lisec, A., Prosen, A. (2008). Celostni pristop k upravljanju zemljišč na podeželju – zemljiški menedžment. Geodetski vestnik, Let. 52, 4, str. 758–772.

- Medmrežje 1: Seznam občin. Služba vlade RS za lokalno in regionalno samoupravo. Pridobljeno 10. 11. 2011 s spletne strani: http://www.arhiv.svlr.gov.si/si/delovna_podrocja/podrocje_lokalne_samouprave/obcine/
- Medmrežje 2: About interdisciplinary learning. Pridobljeno 9. 10. 2010 s spletne strani: <http://www.ltsotland.org.uk/learningteachingandassessment/learningacrossthecurriculum/interdisciplinarylearning/about/what.asp>
- Mladenovič, L. (2012). Kriteriji za trajnostno načrtovanje in gradnjo območij z visoko gostoto poselitve. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Piry, I., Orožen Adamič, M. (1998). Upravna razdelitev. Geografski atlas Slovenije [Kartografsko gradivo]: država v prostoru in času, str. 31–34.
- Plut, D. (1999). Regionalizacija Slovenije po sonaravnih kriterijih. Geografski vestnik [Elektronski vir], 71, str. 9–25. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: http://zgs.zrc-sazu.si/Portals/8/Geografski_vestnik/gv71-plut.pdf
- Ravbar, M. (1998). Značilnosti urbanizacije. V: Fridl, J. (gl. ur.) idr. Geografski atlas Slovenije [Kartografsko gradivo]: država v prostoru in času (Str. 310–313). Ljubljana: DZS.
- Ravbar, M., Vrišer, I., Plut, D., Šircelj, M., Cigale, D. (2000). Omrežje naselij in prostorski razvoj Slovenije. Poročilo o raziskavi. Ljubljana: Inštitut za geografijo. Pridobljeno 15. 3. 2013 s spletne strani: http://www.arhiv.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostor/pdf/prostor_slo2020/2_2_dokument.pdf
- Rebernik, D., Cigale, D., Kušar, S., Lampič, B., Mrak, I., Pichler-Milanovič, N., Goličnik, B., Nikšič, M., Repič Vogelnik, K., Mujkič, S., Tominc, B., Uršič, M. (2008). Povezovanje kriterijev in ukrepov za doseganje trajnostnega prostorskega razvoja mest in drugih naselij v širšem mestnem prostoru, končno poročilo, II. zvezek, Urbanistični kriteriji. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani; Urbanistični inštitut Republike Slovenije. Pridobljeno 10. 4. 2013 s spletne strani: http://www.arhiv.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostor/pdf/studije/crp_mesta_zvezek2.pdf
- SI-STAT podatkovni portal. Pridobljeno 10. 1. 2012 s spletne strani: <http://pxweb.stat.si/pxweb/dialog/statfile2.asp>
- Strategija prostorskega razvoja Slovenije (SPRS) (2004). Ljubljana: Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Direktorat za prostor.
- Suhadolc, M., Grom, J. P., Grabar, A., Benet, A. (2006). Krajinska zasnova Vrbje in predlog posameznih možnih izvedb v območju. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Suhadolc, M., Grom, J. P., Marc, T. (2007). Ureditev območja za rekreacijo, šport in mladino »Laze«: [študentska urbanistična delavnica]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Šuštar, A. (2012). Predgovor. V: RB Inženiring, Benda, R., Javni, odprti, dvostopenjski, anonimni natečaj, idejni za urbanistično zasnovo območja ter projektni za arhitekturno rešitev Kopitarjevega centra za izbiro strokovno najprimernejše rešitve za občinsko središče v Vodicach. Vodice: Občina Vodice. Pridobljeno 10. 4. 2013 s spletne strani: www.zaps.si
- Vrišer, I. (2001). Središčna naselja in vplivna območja pomembnejših središč leta 1994. [Kartografsko gradivo]. V: Nacionalni atlas Slovenije. Ljubljana: Rokus (Kranj: Gorenjski tisk).
- Vrišer, I. (1988). Centralna naselja v SR Sloveniji leta 1987. Geografski zbornik, 28, str. 123–151.
- Vrišer, I. (1990). Ekonomskogeografska regionalizacija Republike Slovenije (Na podlagi vplivnih območij centralnih naselij in dejavnostne sestave aktivnega prebivalstva). Geografski zbornik, 30, str. 129–247.
- Vrišer, I. (1998). Središčna (centralna) naselja. Geografski atlas Slovenije [Kartografsko gradivo]: država v prostoru in času, str. 308–309.
- Walton, D., Lally, M., Septiana, H., Taylor, D., Thorne, R., Cameron, A. (2007). Urban Design Compendium 1. 2. izdaja. London: Llewelyn-Davies (z Alan Baxter and Associates). Pridobljeno 23. 10. 2010 s spletne strani: <http://webapps.stoke.gov.uk/uploadedfiles/Urban%20Design%20Compendium%201.pdf>
- Waugh, D. (1990). Geography – an integrated approach. Nelson: Walton-on-Thames.
- Zavodnik Lamovšek, A. (2007). Regionalno prostorsko planiranje v razvitih informacijskih družbah. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Interdisciplinarni podiplomski študij prostorskega in urbanističnega planiranja.
- Zavodnik Lamovšek, A. (ur.), Foški, M. (ur.), Fikfak, A. (ur.) (2011). Ureditev jedra naselja Straža v kontekstu razvoja celotne občine. Straža: Občina Straža. Dostopno tudi 20. 4. 2013 na spletni strani: http://issuu.com/mfoski/docs/delavnica_stra_a_2011
- Zavodnik Lamovšek, A., Drobne, S., Žaucer, T. (2008). Majhna in srednje velika mesta kot ogrodje policentričnega urbanega razvoja. Geodetski vestnik, let. 52, št. 2, str. 267–289.
- Zelenik, M., Bobnar, Ž., Žargi, N., Maksimovič, J., Redenšek, G., Rustja, K., Rančič, B., Uršič, A. (2003). Delavnica Zavrč. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.